

Προτείνοντας πολιτιστικές διαδρομές στη Θεσσαλονίκη στο πέρασμα των εποχών (Ρωμαϊκή, Βυζαντινή, Οθωμανική)

Μαρία Γκιρτζή

Εισαγωγή

Οι πολιτιστικές διαδρομές συνιστούν πλέον εφαρμοσμένη πρακτική ερμηνείας της πολιτιστικής κληρονομιάς και προσδιορίζουν μια προκαθορισμένη πορεία (επίσκεψη) σε μνημεία φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς μέσα σε ένα καθορισμένο θεματικό, ιστορικό ή εννοιολογικό πλαίσιο (Καραβασίλη & Μικελάκης, 1999). Τα τελευταία χρόνια γίνονται προσπάθειες να ενταχθούν και στα πλαίσια των δράσεων της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης ως συνδεδετικός κρίκος στη σχέση σχολείου – χώρων πολιτισμικής αναφοράς, αλλά και ως προοπτική ουσιαστικής διαθεματικότητας (Κύρδη, 2011). Στο κείμενο, που ακολουθεί, καταρχήν καταγράφονται συμβουλές προς εκπαιδευτικούς, που θέλουν να επιδιώξουν τέτοια εγχειρήματα αλλά διστάζουν, ενώ στη συνέχεια προτείνονται 3 πολιτιστικές διαδρομές για την προσέγγιση τριών διαφορετικών εποχών της Θεσσαλονίκης μέσα από σύνολα μνημείων. Παρέχονται αναλυτικά στοιχεία για τα μνημεία, το σκεπτικό της εκάστοτε διαδρομής, ενώ μνημονεύεται και η ύπαρξη παράλληλου υλικού ή σχετικών εκπαιδευτικών προγραμμάτων.

Στόχοι των προτεινόμενων πολιτιστικών διαδρομών στο πλαίσιο της ενότητας:

Με την παρουσίαση των πολιτιστικών διαδρομών που ακολουθούν επιτυγχάνονται πολλαπλοί στόχοι

Ως προς τους μαθητές:

- ✓ Η εξοικείωση των μαθητών με το ιστορικό παρελθόν και τα μνημεία της Θεσσαλονίκης.
- ✓ Η καλλιέργεια της κριτικής σκέψης και σε επόμενο βήμα η ιστορική σκέψη.

Ως προς τις εκπαιδευτικές πρακτικές:

- ✓ Η χρήση της ανακαλυπτικής και διερευνητικής μάθησης σε συνδυασμό με την ομαδοσυνεργατική μεθοδολογία.

Ως προς την ευαισθητοποίηση σε θέματα πολιτισμού:

- ✓ Η συνδυαστική-ολιστική προσέγγιση μνημείων της ίδιας εποχής.
- ✓ Η διαχρονική και διαπολιτισμική ανάδειξη-λειτουργία κάποιων μνημείων.

Επιδιωκόμενα αποτελέσματα

Μετά την ολοκλήρωση της μελέτης της παρούσας ενότητας ο εκπαιδευτικός θα είναι σε θέση:

- ✓ Να διαλέγει τους κατάλληλους για πραγματοποίηση πολιτιστικών προγραμμάτων χώρους.

- ✓ Να επιλέγει ποικίλες στρατηγικές για την ξενάγηση των μαθητών του στα μουσεία και άλλους χώρους πολιτιστικής αναφοράς.
- ✓ Να αντλεί πληροφορίες από τους φορείς που υλοποιούν εκπαιδευτικά προγράμματα.
- ✓ Να γνωρίζει τις τυπικές διαδικασίες για επισκέψεις σε χώρους πολιτισμού.
- ✓ Να ακολουθήσει την πορεία τριών πολιτιστικών διαδρομών στη Θεσσαλονίκη λαμβάνοντας υπόψη την παιδαγωγική τους αξία.

Σχεδιάζοντας μια εκπαιδευτική επίσκεψη: 10 συχνές ερωτήσεις

Οι πολιτιστικές διαδρομές μπορεί να συνίστανται από αρκετά στοιχεία, όπως μαθητικές εργασίες σε μορφή project (ατομικά ή ομαδικά) που έχουν επιλέξει ή/και προτείνει οι μαθητές, επισκέψεις σε χώρους μουσεία ή αρχαιολογικούς χώρους, συμμετοχή σε εκπαιδευτικά προγράμματα κ.ά. Μέσα από αυτές οι χώροι πολιτισμικής αναφοράς μετατρέπονται σε χώρους μελέτης του πολιτισμού αλλά και απόλαυσης, τόσο για τους μαθητές, όσο και για τον εκπαιδευτικό. Στην απόπειρα υιοθέτησης τέτοιων πρακτικών όμως ανακύπτουν εμπόδια με κυριότερο την επιφυλακτικότητα των εκπαιδευτικών, η οποία είναι συχνά απόρροια διαφόρων ερωτημάτων πρακτικής φύσεως, που φαντάζουν αναπάντητα. Κρίνεται σκόπιμο λοιπόν, προτού κατατεθούν κάποιες προτάσεις πολιτιστικών διαδρομών, να δοθούν απαντήσεις που όχι μόνο θα καθησυχάσουν τους εκπαιδευτικούς, αλλά θα τους παροτρύνουν ν' αναλάβουν τέτοια εγχειρήματα. Συνεπώς παρακάτω διατυπώνονται και απαντιούνται οι 10 «συχνότερες ερωτήσεις», οι οποίες ανακύπτουν κατά την απόπειρα σχεδιασμού μια εκπαιδευτικής επίσκεψης.

10 συχνές ερωτήσεις του εκπαιδευτικού για εκπαιδευτικές επισκέψεις σε μουσεία ή χώρους πολιτισμικής αναφοράς:

1. Πώς θα ενημερωθώ για τα μουσεία/χώρους που υπάρχουν;
2. Πώς θα διαλέξω το μουσείο/χώρο που αξίζει/πρέπει να επισκεφθώ;
3. Πρέπει να πάρω έγκριση για την επίσκεψη από κάποιον εκπαιδευτικό φορέα (διεύθυνση/υπεύθυνους προγραμμάτων) ή μπορώ να κινηθώ αυτοβούλως;
4. α. Πρέπει να διαλέξω μουσείο/χώρο που προσφέρει εκπαιδευτικό πρόγραμμα;
β. Άραγε θα προλάβω να κλείσω κάποιο πρόγραμμα έγκαιρα;
5. Αν δεν υπάρχει εκπαιδευτικό πρόγραμμα:
 - α. Πρέπει να ξεναγήσω εγώ τα παιδιά ή να ζητήσω τη βοήθεια ειδικού (ξεναγού/αρχαιολόγου/φορέα του χώρου);
 - β. Πρέπει να δούμε το χώρο στο σύνολο του;
6. Πρέπει να επισκεφτώ προσωπικά τον χώρο πριν;

7. Πρέπει να προετοιμάσω την επίσκεψη από πριν σε κάθε περίπτωση (με ή χωρίς εκπαιδευτικό πρόγραμμα);
8. Τι είδους βοήθεια μπορώ να ζητήσω και από ποιους φορείς;
9. Πώς να εμπλέξω ενεργά τους μαθητές στην προετοιμασία;
10. Τι πρέπει να προσέξω για τη σωστή συμπεριφορά των παιδιών στο χώρο;

Ενδεικτικές Απαντήσεις

1. Μπορείτε να μελετήσετε το επιμορφωτικό υλικό της ομάδας εγκαρσίων δράσεων στο οποίο δίνεται πλήθος ενημερωτικών ιστοσελίδων, ή να συμβουλευτείτε τους υπευθύνους στα ανάλογα γραφεία της πρωτοβάθμιας/δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.
2. Τα κριτήρια επιλογής του χώρου ποικίλουν και μπορεί να σχετίζονται με:
 - α. την ηλικία, τις ανάγκες ή τα ενδιαφέροντα των μαθητών (παιδαγωγική διαφοροποίηση),
 - β. το συσχετισμό με ενότητα/ες του Αναλυτικού Προγράμματος. Ευκατρία είναι στην περίπτωση αυτή η διασύνδεση με διάφορα μαθησιακά αντικείμενα (διαθεματικότητα) και ο σωστός χρονικός προγραμματισμός σε σχέση με τη διδασκαλία (αν πρέπει να προηγηθεί ή να έπεται),
 - γ. την τοποθεσία του σχολείου (είθισται να επιδιώκουμε την επίσκεψη γειτονικών αρχαιολογικών χώρων, μνημείων, μουσείων, περιβαλλοντικών πάρκων, χώρων πολιτισμικής αναφοράς γενικότερα),

Σε κάποιες περιπτώσεις είναι εφικτό και δόκιμο να συνδυαστούν παραπάνω από ένας χώροι εν είδει πολιτιστικής διαδρομής για να γίνει σφαιρική προσέγγιση του θέματος (π.χ. ρωμαϊκή Θεσσαλονίκη: Ανάκτορα-Αψίδα-Ροτόντα-Αγορά, η Δημοκρατία στην Αθήνα διαχρονικά: Αρχαία Αγορά (Θόλος, Βουλευτήρια), Πνύκα, Παλαιά και Νέα Βουλή, Μυκηναϊκά βασίλεια: Μυκήνες-Τίρυνθα-Άργος-Γλα, κτλ.)
3. Χρειάζεστε την άδεια των αρμόδιων προϊσταμένων σας για τη μετακίνηση των μαθητών σας εκτός τάξης.
4.
 - α. Αυτό εξαρτάται από τα προσφερόμενα κατά τόπους και χρονικές περιόδους προγράμματα, τους στόχους που τίθενται κατά το σχεδιασμό της επίσκεψης (και το κατά πόσο καλύπτονται από κάποιο πρόγραμμα), τη διαθεσιμότητα κτλ.
 - β. Δεδομένης της αυξημένης ζήτησης των εκπαιδευτικών προγραμμάτων των διαφόρων φορέων τα τελευταία χρόνια, θα ήταν σκόπιμο να γίνει έγκαιρα ο σχεδιασμός των επιθυμητών επισκέψεων και να ελεγχθεί ο χρόνος που κλείνονται τα προγράμματα (συνήθως οι πολιτιστικοί φορείς ορίζουν στην αρχή του σχολικού έτους/ενίοτε και σε μια δεύτερη σεζόν μέρες και ώρες για τις κρατήσεις).
5. Απουσία εκπαιδευτικού προγράμματος:

α. η χρήση/παρουσία κάποιου ειδικού απαιτείται σε ορισμένες περιπτώσεις εξειδικευμένων χώρων. Σε πολλές περιπτώσεις όμως είναι εφικτό και συνιστά πρόκληση για τον εκπαιδευτικό να αναλάβει το ρόλο του υπεύθυνου της περιήγησης/ ή του συντονιστή σε περίπτωση που τις «ξεναγήσεις» έχουν αναλάβει οι ίδιοι οι μαθητές.

β. η επίσκεψη ενός μεγάλου μουσείου (όπως το κάθε μεγάλο αρχαιολογικό μουσείο) ή ενός εκτεταμένου χώρου (στον οποίο μπορεί να φιλοξενοούνται μνημεία διαφόρων εποχών ή στοιχεία διαφορετικών θεματικών) στο σύνολο του συνήθως αντενδείκνυται, καθώς προκαλεί συχνά σύγχυση.

6. Η προσωπική επίσκεψη του χώρου από πριν και μάλιστα όσο νωρίτερα γίνεται προσφέρει πρακτικές διευκολύνσεις, τη δυνατότητα σχεδιασμού διαδρομών, σιγουριά κατά την τελική επίσκεψη.
7. Η προετοιμασία πριν από την επίσκεψη απαιτείται σε κάθε περίπτωση και ποικίλει ανάλογα με την ηλικία των μαθητών (για παράδειγμα, τους πολύ μικρούς μαθητές πρέπει να τους μυήσουμε στο τι σημαίνει μουσείο/χώρος πολιτισμικής αναφοράς), τους στόχους, το χώρο κτλ.
8. Βοήθεια για τη σωστή προετοιμασία μπορεί να ζητηθεί αφενός μεν από τους αρμόδιους του εκάστοτε μουσείου/χώρου, οι οποίοι μπορεί να έχουν ενημερωτικά φυλλάδια, μουσειοσκευές ή άλλου είδους εποπτικό υλικό, ενώ θα παρέχουν και τη σχετική ενημέρωση σε πρακτικά θέματα (ωράριο, χώρους υποδοχής μαθητών, χώρους αναψυχής κτλ.), αφετέρου δε από τους υπεύθυνους πολιτιστικών/περιβαλλοντικών προγραμμάτων του εκάστοτε γραφείου εκπαίδευσης.
9. Η εμπλοκή των μαθητών, η οποία ποικίλλει ανάλογα με την ηλικία των μαθητών αλλά θεωρείται σε κάθε περίπτωση δεδομένη, προϋποτίθεται στα πλαίσια της σύγχρονης μαθητοκεντρικής εκπαίδευσης που επιθυμεί να προάγει την αυτορυθμιζόμενη μάθηση. Ανάλογα με τους στόχους της κάθε επίσκεψης μπορείτε να επιστρατεύσετε τη μέθοδο project και να αναθέσετε εργασίες σε ομάδες μαθητών, προάγοντας και την ομαδοκεντρική μάθηση, που να σχετίζονται με το θέμα της επίσκεψης άμεσα (π.χ. παρουσίαση κάποιου εκθέματος, μνημείου ή κάποιου θέματος) ή έμμεσα (ιστορικό πλαίσιο, χωρικό πλαίσιο κτλ.). Παράλληλα μπορείτε να οργανώσετε πλήθος γλωσσικών ή εικαστικών δραστηριοτήτων αλλά και θεατρικών δρώμενων, που θα προετοιμάζουν την επίσκεψη, αλλά και σε κάποιες περιπτώσεις θα ολοκληρώνονται σε δεύτερο χρόνο μετά από αυτή.
10. Βάσει του άρθρου 3 του καταστατικού του ICOM, το μουσείο ορίζεται πλέον ως «ένα μη κερδοσκοπικό μόνιμο ίδρυμα στην υπηρεσία της κοινωνίας και της εξέλιξής της, ανοιχτό στο κοινό, που αποκτά, διατηρεί, ερευνά, επικοινωνεί και εκθέτει για σκοπούς μελέτης, εκπαίδευσης και ψυχαγωγίας υλικό-μαρτυρία του ανθρώπου και του περιβάλλοντος του». Αυτό προσφέρει στον κάθε μαθητή νέες δυνατότητες προσέγγισης του πολιτισμικού πλούτου, αλλά τον επιφορτίζει και με

υποχρεώσεις να σέβεται αυτούς τους χώρους που «άνοιξαν προς το κοινό για εκπαίδευση και ψυχαγωγία». Συνεπώς είναι εξαιρετικής σημασίας να ενημερωθούν οι μαθητές για τον κώδικα συμπεριφοράς σε τέτοιους χώρους (π.χ. στα μουσεία δεν αγγίζουμε εκθέματα, στους αρχαιολογικούς χώρους δε βγαίνουμε εκτός χαραγμένου μονοπατιού, σε κανένα χώρο δεν φωνάζουμε σεβόμενοι το χώρο αλλά και τους υπόλοιπους επισκέπτες κτλ.). Για να γίνει βιωματικά κατανοητό από τους μικρότερους μαθητές θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί και το κείμενο των Ρ. Γκοσινί & Ζ.Ζ. Σαντιέ «Το μουσείο της ζωγραφικής» (Ρ. Γκοσινί & Ζ.Ζ. Σαντιέ, 1978).

Προτεινόμενες Διαδρομές

Έχοντας προτείνει λύσεις στους συχνότερους προβληματισμούς των εκπαιδευτικών, που επιθυμούν αλλά διστάζουν ή νιώθουν ότι αδυνατούν να σχεδιάσουν και να υλοποιήσουν εκπαιδευτικές επισκέψεις, στη συνέχεια παρατίθενται κάποιες προτεινόμενες πολιτιστικές διαδρομές για τη Θεσσαλονίκη και κάποια μνημεία της, τα οποία αντιμετωπίζονται ως σύνολο, με διαφορετικά κριτήρια κάθε φορά. Αφετηρία των κατωτέρω προτάσεων αποτέλεσε το ότι η Θεσσαλονίκη φιλοξενεί πλήθος μνημείων όλων των λαμπρών εποχών της (π.χ. ρωμαϊκή, βυζαντινή, οθωμανική), κάποια εκ των οποίων μάλιστα είτε συνυπάρχουν (π.χ. ρωμαϊκή αγορά – βυζαντινό βαλανείο / Άγιος Δημήτριος – Γενί Χαμάμ κτλ.), είτε χρησιμοποιήθηκαν - με ανάλογες μετατροπές- διαχρονικά (π.χ. Ροτόντα: ναός Δία → βυζαντινή εκκλησία Ασωμάτων → Χορτατζή Σουλεϊμάν Εφέντη τζαμί ή Εσκή Μετροπόλ → ναός → μουσείο), γεγονός που μπορεί να προξενήσει σύγχυση, ιδίως σε μαθητές των μικρότερων τάξεων, οι οποίοι αδυνατούν να διακρίνουν τα μνημεία της εκάστοτε περιόδου.

1^η Διαδρομή: Μια μέρα στη Ρωμαϊκή Θεσσαλονίκη στα χρόνια του Γαλέριου

Μνημεία: Γαλεριανό Ανάκτορο – Αψίδα Γαλερίου – Ροτόντα – Ρωμαϊκή Αγορά + **Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης** (πτέρυγα «Θεσσαλονίκη Μακεδονίας Μητρόπολις»)

Σύντομη περιγραφή των Ρωμαϊκών φάσεων των μνημείων:

1. Ανάκτορο

Κτίζεται στις αρχές του 4^{ου} αιώνα μ.Χ. στο ανατολικό κενό τμήμα της πόλης εντός των τειχών και σε άμεση σχέση με τη θάλασσα. Συνιστά ένα εντυπωσιακό διάφορο οικοδομικό σύνολο, κτισμένο στη διάταξη του «castrastatina» (=ρωμαϊκό στρατόπεδο), υιοθετώντας μια πολυσύνθετη διάρθρωση πλήθους χώρων διακοσμημένων με ψηφιδωτά δάπεδα και τοιχογραφίες με διαδοχικές αυλές, οι οποίοι εξυπηρετούν ποικίλες ανάγκες (αυτοκρατορικά διαμερίσματα, τα καταλύματα της αυτοκρατορικής φρουράς, χώροι υποδοχής ντόπιων και ξένων απεσταλμένων, αποθήκες, βοηθητικοί χώροι). Στη ΝΔ πλευρά το κυρίως Ανάκτορο συνδέεται με στοά διαμέσου μνημειακής κλίμακας με ένα κτίριο εξαιρετικής λαμπρότητας, το

Οκτάγωνο (περίκεντρη αίθουσα, που στο εσωτερικό της σχηματίζει επτά ημικυκλικές κόγχες και διακοσμείται με ορθομαρμάρωση και πολύχρωμα μαρμαροθετημένα δάπεδα. Στα Ν. ανοίγει σε μνημειώδη προθάλαμο, που οδηγεί στο λιμάνι μέσω ενός πρόπυλου και ενός περιστυλίου (του οποίου κόγχη της ανατολικής στοάς διακοσμούνταν με μεγάλο μαρμάρινο τόξο με τις ανάγλυφες προτομές του Γαλέριου και της Τύχης, της προσωποποίησης της Θεσσαλονίκης). Η χρήση του Οκταγώνου στην πρώτη οικοδομική φάση του γαλεριανού συγκροτήματος (αρχές 4^{ου} αι. μ.Χ.) δεν έχει επιβεβαιωθεί, συνιστά είτε αίθουσα του θρόνου, είτε μαυσωλείο του Γαλέριου, ή λατρευτικό κτίσμα. Στα Α. του Οκταγώνου βρίσκεται ένα μικρό κτιριακό σύνολο, τα λουτρά, λαμπρά κοσμημένο, καθώς τα δάπεδα είναι επενδυμένα με μάρμαρο, ενώ οι τοίχοι κοσμούνται με ημικυκλικές κόγχες (για υποδοχή αγαλμάτων), ορθομαρμάρωση και τοιχογραφίες. Σε άμεση γειτνίαση με τα ανωτέρω κτίσματα ορθώνεται μνημειακή μονόκλιτη Βασιλική που έχει την είσοδο σε μια από τις στενές πλευρές του τεράστιου ορθογωνίου και φέρει ημικυκλική κόγχη στην απέναντι πλευρά. Τα δάπεδα καλύπτονται με ψηφιδωτά με ποικίλα γεωμετρικά μοτίβα, ενώ οι τοίχοι κοσμούνται με ορθομαρμάρωση και γραπτή διακόσμηση σε ζώνες με διάφορους χρωματισμούς. Έχει ποικίλες λειτουργίες, αφού συνιστά δικαστήριο και αίθουσα υποδοχής επισήμων (οπότε οι δικαστές ή οι επίσημοι αντίστοιχα κάθονται γύρω από την αψίδα), ενώ πιθανόν είχε και λατρευτική χρήση.

2. Αψίδα

Γνωστή και ως Καμάρα, αναγείρεται στις αρχές του 4ου αιώνα μ.Χ. προς τιμή του Ρωμαίου αυτοκράτορα, εις ανάμνηση της νίκης του ενάντια στους Πέρσες. Η αψίδα έχει διπλή λειτουργία, καθώς εκτός από θριαμβικό τόξο συνιστά κόμβο από όπου περνάν δύο πολλοί σημαντικοί δρόμοι: η πομπική οδός (=πλατύς δρόμος με στοές και κιονοστοιχίες) με προσανατολισμό Β.Ν., που ένωνε το Ανάκτορο με την Ροτόντα- και η Εγνατία οδός με προσανατολισμό Δ.Α. Φέρει γλυπτό διάκοσμο, όπου εικονίζονται περιστατικά από τη ζωή και τις μάχες του Γαλέριου (σκηνές από τη μάχη και σκηνές μετά τη μάχη, όπως σκηνή επινίκιας θυσίας του Γαλέριου και Διοκλητιανού, σκηνή δημηγορίας του Γαλέριου προς στρατιώτες, παράσταση τετραρχίας περιβαλλομένης από προστάτες θεούς κτλ.).

3. Ροτόντα

Οικοδομείται στα τέλη του 3^{ου}, αρχές 4ου αιώνα μ.Χ. Είναι ένα μεγάλο κυκλικό (περίκεντρο) οικοδόμημα, κατασκευασμένο από πλίνθους. Ο αρχικός της λειτουργικός σκοπός τελεί υπό αμφισβήτηση, καθώς έχει υποστηριχθεί ότι ανεγέρθηκε είτε ως μαυσωλείο του Γαλέριου, είτε ως ναός του Καβείρου ή του Δία (η τελευταία άποψη είναι η επικρατέστερη).

4. Ρωμαϊκή Αγορά

Η Αρχαία Αγορά ή Forum Romanum αποτελεί το κοινωνικό, θρησκευτικό, διοικητικό και πολιτιστικό κέντρο της Θεσσαλονίκης τον 2ο και 3ο αιώνα μ.Χ., και αν και αρχίζει να παρακμάζει σταδιακά, εντούτοις παραμένει σε λειτουργία μέχρι τον 7ο αιώνα μ.Χ. Ενταγμένη στο υποδάμειο πολεοδομικό σύστημα και τοποθετημένη σε σημείο που συναντιούνται δύο κύριοι οδικοί άξονες διατάσσεται, λόγω της φυσικής κλίσης του εδάφους, σε δύο επίπεδα, ακολουθώντας την μορφή μιας τυπικής αρχαίας Ελληνικής Αγοράς ή ενός forum Romanum (δηλ. ένας ανοιχτός χώρος που ορίζεται από κάθετους και οριζόντιους δρόμους και φιλοξενεί στοές και κτίσματα στην περιμέτρή του). Εκτός από τα καταστήματα, που επιβεβαιώνουν τον οικονομικό χαρακτήρα της αγοράς, εντοπίζονται και άλλοι χώροι με ποικίλες χρήσεις π.χ. ένα νομισματοκοπείο, ένα Βουλευτήριο που μετατρέπεται σε ωδείο (και επί Διοκλητιανού σε αρένα μονομαχιών και θηριομαχιών), το ιστορικό αρχείο, δημόσια βιβλιοθήκη, ένα βαλανείο κτλ. Επίσης, μια αρκετά πρωτότυπη κατασκευή είναι η caryporticus, μια μεγάλη ημιπόγεια στοά που χρησιμοποιείται ως αποθηκευτικός χώρος.

Σκεπτικό πολιτιστικής διαδρομής

Η Θεσσαλονίκη συνιστά ένα από τα μοναδικά παραδείγματα πόλης, που σώζει τέτοιο πλήθος μνημείων, τα οποία ανασυνθέτουν πολλές πλευρές της ζωής σε μια ρωμαϊκή πόλη (κατοίκηση, διοίκηση, οικονομία, θρησκεία κ.ά.).

Η Ρωμαϊκή κατάκτηση την καθιστά σε πρώτη φάση, το 168 π.Χ., πρωτεύουσα της δεύτερης μερίδας (Macedonia Secunda) και στη συνέχεια, το 148 π.Χ., πρωτεύουσα ολόκληρης της επαρχίας της Μακεδονίας (Provincia Macedonia). Το γεγονός ότι η σημαντικότερη οδική αρτηρία της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, η Via Egnatia, που κατασκευάζεται την εποχή αυτή, περνά από τη Θεσσαλονίκη, της προσφέρει τεράστια πλεονεκτήματα. Το 42 π.Χ., εξαιτίας της υποστήριξης που προσέφερε στη μάχη των Φιλίππων, στη στρατιά της Τριανδρίας, με αρχηγούς τον Οκταβιανό (μετέπειτα αυτοκράτορα) και τον Αντώνιο, κερδίζει τον τίτλο «Urbs libera» που συνοδεύεται από προνόμια διοικητικά (εκλέγει δικούς της άρχοντες) και οικονομικά (μείωση φόρων, κοπή νομίσματος). Έναν αιώνα περίπου αργότερα (50 μ.Χ.) γίνεται η «Χρυσή Πύλη του Χριστιανισμού», καθώς ο Απόστολος Παύλος ιδρύει εκεί την πρώτη χριστιανική εκκλησία σε ελληνικό έδαφος. Το 131 μ.Χ., με πρωτοβουλία του αυτοκράτορα Αδριανού, εντάσσεται στο 'Αττικό Πανελλήνιο', ομοσπονδιακή οργάνωση, που προάγει την ενότητα των Ελλήνων. Η μεγάλη της ανάπτυξη και η στρατηγική της θέση οδηγούν το 293μ.Χ το Γαλέριο Μαξιμιανό (τετράρχη και μετέπειτα αυτοκράτορα) να την επιλέξει ως έδρα του και πρωτεύουσα του Ανατολικού Ρωμαϊκού Κράτους.

Για να εξυπηρετηθούν οι ανάγκες του τελευταίου οικοδομήθηκε το λαμπρό γαλεριανό συγκρότημα, το οποίο διασώζεται σήμερα— ιδίως μετά τα έργα αναστήλωσης— σε εξαιρετική κατάσταση, ενώ είναι επισκέψιμοι όλοι οι χώροι του. Σε άμεση σχέση με το ανακτορικό σύμπλεγμα βρίσκεται η Αψίδα του Γαλέριου αλλά

και η Ροτόντα, γεγονός που δεν είναι άμεσα εμφανές ή γνωστό (δεδομένου για παράδειγμα ότι η Ροτόντα θεωρείται εκκλησία). Επίσης στην ίδια εποχή ανήκει και το Forum Romanum (αρχαία Αγορά).

Προκειμένου να μπορέσουν οι μαθητές να συνδέσουν τα παραπάνω κτίρια και να συνειδητοποιήσουν ότι, όχι απλά συνυπάρχουν στα ρωμαϊκά τα χρόνια, αλλά εξαρτώνται άρρηκτα το ένα από το άλλο, προτείνεται η παρούσα πολιτιστική διαδρομή, υπό το πρίσμα του «Ζώντας μια μέρα στη ρωμαϊκή Θεσσαλονίκη». Η διαδρομή προσφέρεται για ανάθεση ατομικών ή ομαδικών project και διευκολύνεται ιδιαίτερα από το γεγονός ότι τα μνημεία βρίσκονται σε σχετικά κοντινή απόσταση μεταξύ τους, με συνέπεια η συνολική περιήγηση να είναι εφικτή σ' ένα πρωινό. Σε επόμενη φάση συνιστάται επίσκεψη στο Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης για περιήγηση της έκθεσης «Θεσσαλονίκη, Μακεδονίας Μητρόπολις», η οποία περιλαμβάνει ευρήματα από όλα τα ανωτέρω μνημεία. Θεματικά ενδείκνυται για τους μαθητές των τάξεων: Ε΄ Δημοτικού, Β΄ Γυμνασίου, Β΄ Λυκείου, που ασχολούνται με τη ρωμαϊκή ιστορία, αλλά και για τους μαθητές των άλλων τάξεων, οι οποίοι θέλουν να αποκτήσουν μια ολοκληρωμένη εικόνα μιας «ρωμαϊκής πόλης». Για τους μαθητές της Θεσσαλονίκης μάλιστα συνιστά κίνητρο γνωριμίας με μια πτυχή της τοπικής ιστορίας τους.

Υπάρχον υλικό: πακέτο για «Γαλεριανό συγκρότημα» ΙΣΤ΄ Εφορείας Αρχαιοτήτων, φάκελος ΜΕΛΙΝΑ για «Αρχαία Αγορά».

Υπάρχοντα Εκπαιδευτικά Προγράμματα: προσφέρεται πρόγραμμα της ΙΣΤ΄ ΕΠΚΑ για την Αρχαία Αγορά

2^η Διαδρομή: Μελετώντας υστεροβυζαντινή τέχνη μέσα από τα μνημεία

Μνημεία: Μεταμόρφωση Σωτήρος – Άγιος Παντελεήμων – Άγιος Νικόλαος Ορφανός – Μονή Βλατάδων – Προφήτης Ηλίας – Αγία Αικατερίνη και Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού (πτέρυγα «Το λυκόφως του Βυζαντίου»)

Σύντομη περιγραφή των υστεροβυζαντινών φάσεων των μνημείων:

1. Μεταμόρφωση του Σωτήρος

Μικρός εγγεγραμμένος τετράκογχος με τρούλο πλινθόκτιστος ναΐσκος του 14ου αιώνα κοσμημένος με τοιχογραφίες 14ου αι. (Ανάληψη, προφήτες) και αφιερωμένος αρχικά στην Παναγία. Το μικρό της μέγεθος στηρίζει την πιθανότητα να συνιστά καθολικό μοναστηριού ή παρεκκλήσι μονής ή ίσως κάποιο ταφικό παρεκκλήσι. Κατά μία άλλη άποψη, αποτελούσε –μαζί με δύο άλλους μικρούς ναούς– τμήμα της ιστορικής μονής του «κυρ Ιωήλ» που υπήρχε ως το 16ο αιώνα, οπότε και διαλύθηκε. Η άποψη αυτή ανατράπηκε από τις νέες έρευνες που οδηγούν στο συμπέρασμα ότι πρόκειται για ταφικό μνημείο των μέσων του 14ου αιώνα.

2. Άγιος Παντελεήμων

Σταυροειδής εγγεγραμμένος ναός με νάρθηκα και περιμετρική στοά στις τρεις πλευρές, ο οποίος ανεγείρεται στα τέλη του 13ου με αρχές 14ου αιώνα, πιθανόν ως καθολικό της Μονής της Θεοτόκου Περιβλέπτου ή και μονή του «κυρ Ισαάκ» (μοναχικό όνομα του ιδρυτή της Ιακώβου, ο οποίος διατέλεσε μητροπολίτης Θεσσαλονίκης 1295- συνδέεται με τη δράση των ελληνοιστών Θωμά Μάγιστρου και Ματθαίου Βλάσταρη 1315). Κτίζεται με γραφική ανόμοια τοιχοδομία με πέτρες και πλίνθους και διακοσμείται με τοιχογραφίες με τη χαρακτηριστική τεχνοτροπία της Μακεδονικής σχολής του 13ου-14ου αιώνα.

3. Άγιος Νικόλαος Ορφανός

Τρίκλιτη ξυλόστεγη βασιλική με περίστωο, που ιδρύθηκε στις αρχές του 14^{ου} αιώνα ως καθολικό μονής από τον Σέρβο κράλη Στέφανο Μιλούτιν, γαμπρό του αυτοκράτορα Ανδρόνικου Β΄ Παλαιολόγου. Οικοδομείται με λιτή τοιχοδομία και κοσμείται το 1310-20 με πλήθος τοιχογραφίες σε ζώνες (βίος και θαύματα του Χριστού, βίος Αγίου Νικολάου, βίος Αγίου Γερασίμου, Ακάθιστος Ύμνος), οι οποίες συνιστούν εξαιρετικά παραδείγματα παλαιολόγιας ζωγραφικής.

4. Μονή Βλατάδων

Σταυροειδής ναός με τρούλο και περίστωο, ο οποίος κτίστηκε στα 1351-71 ως καθολικό της σταυροπηγιακής μονής Χριστού Παντοκράτορα στο χώρο που κήρυττε ή διέμενε ο Απόστολος Παύλος από τους αδερφούς Δ. και Μ. Βλατή, μαθητές του Γρηγορίου Παλαμά, με τη συμβολή και της αυτοκράτειρας Άννας Παλαιολογίνας. Κοσμείται με τοιχογραφίες (Δωδεκάορτο, θαύματα, μοναχοί & ασκητές) που χρονολογούνται στα 1360-1380.

5. Προφήτης Ηλίας

Τετρακίονιος σταυροειδής ναός με τρούλο και κάτοψη σε τριφυλλοειδές σχήμα (λόγω της ύπαρξης των «χορών» εκατέρωθεν της κόγχης του ιερού) ή αθωνικού/αγιορείτικου τύπου, που κατά πάσα πιθανότητα ιδρύθηκε ως καθολικό της Νέας Μονής στα 1360-70 από τον Μακάριο Χούμνο, στο χώρο όπου μέχρι το 1342 (εξέγερση Ζηλωτών) φιλοξενούνταν τα βυζαντινά ανάκτορα. Κτίζεται με το πλινθοπερίκλειστο οικοδομικό σύστημα και φέρει πλούσιο κεραμοπλαστικό διάκοσμο. Είναι διακοσμημένος με τοιχογραφίες (βίος του Χριστού) του 1360-70.

6. Αγία Αικατερίνη

Πεντάτρουλος, τετρακίονιος, σταυροειδής, εγγεγραμμένος σε τετράγωνο ναός με περίστωο, κτισμένος στα τέλη του 13^{ου} αιώνα, κατά πάσα πιθανότητα ως καθολικό της μονής Χριστού Παντοδύναμου. Ακολουθεί το σύστημα της πλινθοπερίκλειστης τοιχοδομίας, με κεραμοπλαστικά κοσμήματα. Κοσμείται με τοιχογραφίες (θαύματα,

κοινωνία Αποστόλων, συλλειτουργούντες ιεράρχες, προφήτες, άγγελιοι) γύρω στα 1315, εξαιρετικά δείγματα της παλαιολόγιας τέχνης.

7. Άγιοι Απόστολοι

Πεντάτρουλος, τετρακιόνιος, σταυροειδής, εγγεγραμμένος σε τετράγωνο ναός με περίστωο και εξωνάρθηκα, που οικοδομήθηκε στα 1310-14 ως καθολικό της μονής της Παναγίας, από τον πατριάρχη Νήφωνα Α΄, δίπλα στη Ληταία Πύλη. Τοιχοδομείται με το πλινθοπερίκλειστο σύστημα και κοσμείται με κεραμοπλαστικά κοσμήματα. Φέρει ψηφιδωτή διακόσμηση (Παντοκράτορας, προφήτες, Δωδεκάορτο κτλ.) στο πρότυπο της μονής Χώρας με στοιχεία μεταβυζαντινά αλλά και παλαιολόγια και τοιχογραφίες (βίος Παναγίας, βίος Αγίου Ιωάννη Προδρόμου, θέματα από Παλαιά και Καινή Διαθήκη) έξοχης τέχνης.

Σκεπτικό πολιτιστικής διαδρομής

Η Θεσσαλονίκη διακρίνεται για την παρουσία πολλών βυζαντινών μνημείων όλων των εποχών, αλλά συνιστά ένα από τα μοναδικά παραδείγματα πόλης που διασώζει τέτοιο πλήθος υστεροβυζαντινών ναών.

Η σημασία της πόλης καθίσταται εμφανής από τα παλαιοχριστιανικά χρόνια, οπότε λειτουργεί συχνά ως καταφύγιο των αυτοκρατόρων σε καιρούς κινδύνου (έδρα του Μ. Κωνσταντίνου ενάντια στο συναυτοκράτορα Λικίνιο, ορμητήριο Μ. Θεοδοσίου ενάντια στους Γότθους κτλ.), ενώ τον 5ο αι. μ.Χ. ορίζεται πρωτεύουσα του Δυτικού τμήματος της αυτοκρατορίας, λαμβάνοντας τον τίτλο της «Συμβασιλεύουσας». Η προνομιακή της θέση την καθιστά πόλο έλξης, με συνέπεια να δεχτεί επιθέσεις από πολλούς εισβολείς (Οστρογότθους, Σλάβους, Αβάρους, Σαρακηνούς, Βούλγαρους, Νορμανδούς της Σικελίας). Ημερομηνία ορόσημο και συνάμα έναρξη της Υστεροβυζαντινής Εποχής, το 1204, οπότε η Άλωση από τους Φράγκους την καθιστά πρωτεύουσα του Βασιλείου της Θεσσαλονίκης με βασιλέα το Βονιφάτιο Μομφερατικό για 20 χρόνια, μέχρι να την ανακαταλάβει ο Θεόδωρος Δούκας Κομνηνός και να την κάνει πρωτεύουσα του Δεσποτάτου της Ηπείρου για άλλη μια εικοσαετία. Το 1246 επανεντάσσεται στη βυζαντινή αυτοκρατορία από τον Μιχαήλ Παλαιολόγο. Το 14ο αι. μ.Χ. λαμβάνει το προνόμιο της αυτοδιοίκησης, με διοικητή τον γιο του αυτοκράτορα ή άλλο μέλος αυτοκρατορικού οίκου, ενώ παράλληλα γίνεται το 1339 η αφετηρία του κινήματος του Ησυχασμού, με αρχηγό τον μητροπολίτη Θεσσαλονίκης, Γ. Παλαμά. Λίγα μόλις χρόνια μετά (1342) γίνεται μήλο της έριδας ανάμεσα στους διεκδικητές του θρόνου του Βυζαντίου για να καταλήξει, κατόπιν κοινωνικής επανάστασης, στα χέρια των Ζηλωτών και να αποτελέσει ως «Δημοκρατία της Θεσσαλονίκης» την πρώτη Λαϊκή Δημοκρατία της Ευρώπης. Το 1349 ανακαταλαμβάνει την εξουσία η Άννα Παλαιολογίνα στο όνομα του ανήλικου γιού της Ιωάννη Ε΄ Παλαιολόγου.

Από την επανένταξή της στη βυζαντινή αυτοκρατορία (1246) και μετά παρατηρείται μια τεράστια άνθηση στην οικοδόμηση ναών, που φιλοτεχνούνται με αριστουργήματα της παλαιολόγιας τέχνης.

Τα σωζόμενα σε πολύ καλή κατάσταση μνημεία, δύνανται να ενταχθούν σε 2 ομάδες με βάση της χρονολόγησή τους: στα πρώιμα υστεροβυζαντινά (Άγιος Παντελεήμων, Άγιος Νικόλαος Ορφανός, Αγία Αικατερίνη, Άγιοι Απόστολοι) και στα όψιμα (Μεταμόρφωση Σωτήρος, Μονή Βλατάδων, Προφήτης Ηλίας).

Μελετώντας τα κατά ομάδες ή ως σύνολο, οι μαθητές θα ανακαλύψουν στα μνημεία αυτά, πολλά κοινά στοιχεία στην αρχιτεκτονική, τη ζωγραφική, αλλά και στο γεγονός ότι η ίδρυσή τους αποδίδεται σε προσωπικότητες της εποχής (μητροπολίτης Ιάκωβος, Στέφανος Μιλούτιν, πατριάρχης Νήφων Α', μητροπολίτης Δημ. Βλατής, Άννα Παλαιολογίνα, Μακάριος Χούμνος κτλ.). Προκειμένου οι μαθητές να συνειδητοποιήσουν ότι τα παραπάνω κτίρια συνυπάρχουν στα υστεροβυζαντινά χρόνια, αλλά και να τα συγκρίνουν μεταξύ τους, προτείνεται η παρούσα πολιτιστική διαδρομή, υπό το πρίσμα του «Μελετώντας υστεροβυζαντινή τέχνη μέσα από μια σειρά μνημείων». Η διαδρομή προσφέρεται για ανάθεση ατομικών ή ομαδικών project και μπορεί να γίνει σε δύο φάσεις (βάση της χρονολογικής διάκρισης) ή και σε μια, αλλά απαιτεί την ύπαρξη μέσου (λεωφορείου) προκειμένου η συνολική περιήγηση να είναι εφικτή σ' ένα πρωινό. Σε επόμενη φάση συνιστάται επίσκεψη στο Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού για περιήγηση της έκθεσης «το Λυκόφως του Βυζαντίου», η οποία περιλαμβάνει ευρήματα από όλα τα ανωτέρω μνημεία. Θεματικά ενδείκνυται για τους μαθητές των τάξεων: Ε' Δημοτικού, Β' Γυμνασίου, Β' Λυκείου, που ασχολούνται με τη βυζαντινή ιστορία, αλλά και για τους μαθητές των άλλων τάξεων, οι οποίοι θέλουν να αποκτήσουν μια ολοκληρωμένη εικόνα της «Υστεροβυζαντινής Τέχνης» μέσα από την παράλληλη μελέτη ενός μεγάλου αριθμού παραδειγμάτων. Για τους μαθητές της Θεσσαλονίκης μάλιστα συνιστά κίνητρο γνωριμίας με μια πτυχή της Τοπικής Ιστορίας τους.

Υπάρχον υλικό: υπάρχει αρκετή βιβλιογραφία, η οποία καταγράφεται στο τέλος

3η Διαδρομή: Όψεις της καθημερινής ζωής των μουσουλμάνων στην Οθωμανική Θεσσαλονίκη του 15ου – 16ου αιώνα

1. Μπεζεστένι

Σκεπαστή αγορά που ανεγέρθηκε είτε επί σουλτάνου Μεχμέτ Β' (1455) είτε επί σουλτάνου Βαγιαζήτ Β' (15ος αι.) για να στεγάσει καταστήματα πολύτιμων υφασμάτων, παλιών αντικειμένων και κοσμηματοπωλεία. Αποτελείται από ένα μεγάλο ορθογώνιο κτήριο δομημένο με το πλινθοπερίκλειστο σύστημα και στεγασμένο με μολυβδοσκεπάστους τρούλους. Φιλοξενούσε 69 μικρά καταστήματα στο εσωτερικό και 44 στο εξωτερικό, τα οποία νοικιάζουν έμποροι από το βακούφι που ανήκει στο μπεζεστένι. Οφείλει το όνομα του στο «bez» που σημαίνει ύφασμα βαμβακερό ή λινό (τα περισσότερα μαγαζιά ήταν αγορές πολυτελών υφασμάτων).

Όπως μαρτυρεί ο Εβλιγιά Τσελεμπί «ο επισκέπτης τα χάνει κυριολεκτικώς από τας ευωδίας του μόσχου, του αμβάρεως και των άλλων αρωματωδών», ενώ παράλληλα «οι έμποροι μετρούν χρυσόν και γρόσια, τόσον ώστε ο κρότος του μετρήματος προξενεί φρίκην εις τον άνθρωπον».

2. Χαμζά Μπέη Τζαμί

Γνωστό και ως Αλκαζάρ οικοδομήθηκε το 15ο αιώνα (1468) από τον Χαμζά Μπέη, στρατιωτικό διοικητή της πόλης στα χρόνια του Μουράτ Β' και την κόρη του Χαφσά Χατούν. Φέρει ίχνη διαφορετικών κατασκευαστικών φάσεων, ενώ έχουν χρησιμοποιηθεί και υλικά σε δεύτερη χρήση (βυζαντινά αρχιτεκτονικά μέλη, παλαιοχριστιανικά κιονόκρανα). Σε πρώτη φάση (1467-68) κτίζεται ως μεσίντ (=συνοικιακό τέμενος χωρίς μιναρέ) ένας τετράγωνος χώρος με μιχράμπ στο μέσο του τοίχου απέναντι από την είσοδο, που στεγάζεται με θόλο. Στα τέλη του 16ου γίνεται επέκταση και μετατροπή σε τζαμί λόγω των αυξημένων αναγκών (αύξηση μουσουλμανικών πληθυσμών). Το 1620, λόγω καταστροφών από σεισμό ή φωτιά, απαιτούνται ανακατασκευές, οπότε προστίθενται στο αρχικό σχέδιο από τον Καπί Μεχμέτ Μπέη στα πλάγια δύο ορθογώνιοι χώροι στεγασμένοι με σκαφοειδείς θόλους και μπροστά από την είσοδο μια περιμετρική στοά στεγασμένη με ανάλογο τρόπο.

3. Αλατζά Ιμαρέτ ή Ισάκ Πασά τζαμί

Οφείλει το όνομα του στη διακόσμηση του μιναρέ με πολύχρωμες («αλατζά») πέτρες και στη λειτουργία του ως πτωχοκομείου («ιμαρέτ»). Ιδρύθηκε από τον τούρκο αξιωματούχο Ισάκ Πασά, διοικητή Θεσσαλονίκης, ως τζαμί (Ισάκ Πασά τζαμί) το 1484. Η τοιχοποιία του συνιστάται από ορθογώνιους, πελεκημένους λίθους, περικλειστούς με πλίνθους. Το εσωτερικό κοσμεύεται με πλούσια ζωγραφική (γεωμετρικά συμπλέγματα, ρήσεις από το κοράνι) και ανάγλυφη διακόσμηση.

4. Μπέη Χαμάμ

Γνωστό και ως Λουτρά του Παραδείσου, αποτελεί το αρχαιότερο (μέσα 15ου αιώνα/1444) και μεγαλύτερο χαμάμ στην Θεσσαλονίκη και ένα πολύ σημαντικό οθωμανικό μνημείο, καθώς τα λουτρά ήταν μέρος της θρησκευτικής, της κοινωνικής ζωής και της αναψυχής των Μουσουλμάνων. Ιδρυτής του ο σουλτάνος Μουράτ Β', ο οποίος φέρει και τον τίτλο του μπέη. Είναι ένα διπλό λουτρό (για άντρες και γυναίκες), κτισμένο με υλικά σε δεύτερη χρήση από την λεηλασία των Βυζαντινών ναών. Οι περισσότεροι χώροι διακοσμούνται με τοιχογραφίες, ενώ ένας ιδιαίτερος χώρος, προορισμένος για τον Μπέη, φέρει διακοσμητικούς σταλακτίτες.

Σκεπτικό πολιτιστικής διαδρομής

Η Θεσσαλονίκη συνιστά ένα από τα μοναδικά παραδείγματα πόλης που σώζει πλήθος και ποικιλία οθωμανικών μνημείων, τα οποία ανασυνθέτουν πολλές πλευρές της ζωής σε μια πόλη των οθωμανικών χρόνων (οικονομία, θρησκεία, διοίκηση, καθημερινή ζωή κ.ά.).

Η Θεσσαλονίκη πολιορκείται και καταλαμβάνεται πρόσκαιρα από τους Τούρκους το 1387. Επιβάλλεται ετήσιος φόρος από το σουλτάνο, χωρίς όμως να προσαρτηθεί ουσιαστικά στο Οθωμανικό Κράτος, ενώ αποδίδεται και πάλι στους Βυζαντινούς το 1403. Είκοσι μόλις χρόνια μετά (1423), ο κίνδυνος κατάληψης από τους Τούρκους και η αντικειμενική αδυναμία των βυζαντινών αυτοκρατόρων, δεδομένων των απειλών προς την ίδια την Πόλη, να την στηρίξουν, αναγκάζει τον Ανδρόνικο Παλαιολόγο να την παραδώσει στους Βενετούς προς υπεράσπιση, με μόνη προϋπόθεση να διατηρήσει η Θεσσαλονίκη την κοινοτική αυτονομία. Παρά τις προσπάθειες των Βενετών η κατάληξη είναι αναπόφευκτη, κι έτσι η πόλη, που επιβίωσε όλων των εισβολέων παραμένοντας προπύργιο του Ελληνισμού και του Χριστιανισμού, πέφτει στα χέρια των Οθωμανών το 1430. Η άλωση της Θεσσαλονίκης από το σουλτάνο Μουράτ Β΄ οδηγεί στην αιχμαλωσία ή σφαγή χιλιάδων χριστιανών και σημαίνει την οριστική πλέον προσάρτηση της Θεσσαλονίκης στην Οθωμανική αυτοκρατορία, με παράλληλο εποικισμό της με τούρκους.

Για να εξυπηρετηθούν οι ανάγκες των τελευταίων, αλλά και το όραμα του σουλτάνου για τη μετατροπή της Θεσσαλονίκης σε πόλη της οθωμανικής αυτοκρατορίας, αρχίζει να οργανώνεται με οικοδόμηση λουτρών, αγορών και ανέγερση τζαμιών ή μετατροπή εκκλησιών σε τζαμιά. Τα περισσότερα οθωμανικά μνημεία σώζονται σε πολύ καλή κατάσταση και είναι επισκέψιμα. Δεδομένου όμως ότι έχουν σύγχρονες χρήσεις (Μπεζεστένι>σύγχρονα μαγαζιά / Χαμζά μπέη τζαμί> κιν/φος Αλκαζάρ / Αλατζά Ιμαρέτ & Μπέη Χαμάμ>εκθεσιακοί χώροι) δε γίνεται άμεσα αντιληπτή ούτε η αρχική τους χρήση, αλλά ούτε και το γεγονός ότι συνδέονται άμεσα, αφού ανήκουν στην ίδια εποχή (δεύτερο μισό του 15^{ου} αιώνα).

Προκειμένου να μπορέσουν οι μαθητές να συνδέσουν τα παραπάνω κτίρια και να συνειδητοποιήσουν ότι, όχι απλά συνυπάρχουν στα πρώιμα οθωμανικά χρόνια, αλλά εξαρτώνται χρηστικά το ένα από το άλλο, προτείνεται η παρούσα πολιτιστική διαδρομή, υπό το πρίσμα του «Ζώντας μια μέρα στην οθωμανική Θεσσαλονίκη». Η διαδρομή προσφέρεται για ανάθεση ατομικών ή ομαδικών project και διευκολύνεται ιδιαίτερα από το γεγονός ότι τα μνημεία βρίσκονται σε σχετικά κοντινή απόσταση μεταξύ τους, με συνέπεια η συνολική περιήγηση να είναι εφικτή σ' ένα πρωινό. Θεματικά ενδείκνυται για τους μαθητές των τάξεων: Στ' Δημοτικού, Γ' Γυμνασίου, Γ' Λυκείου, που ασχολούνται με τη σύγχρονη ιστορία, αλλά και για τους μαθητές των άλλων τάξεων, οι οποίοι θέλουν να αποκτήσουν μια ολοκληρωμένη εικόνα μιας «πόλης» της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Για τους μαθητές της Θεσσαλονίκης μάλιστα συνιστά κίνητρο γνωριμίας με μια πτυχή της τοπικής ιστορίας τους.

Υπάρχον υλικό: υπάρχει αρκετή βιβλιογραφία, η οποία καταγράφεται στο τέλος

Παρουσιάστηκαν παραπάνω τρεις ενδεικτικές πολιτιστικές διαδρομές της Θεσσαλονίκης, που δύνανται να βοηθήσουν τους μαθητές να κατανοήσουν διαφορετικές πτυχές της εκάστοτε εποχής (Ρωμαϊκής, Βυζαντινής, Οθωμανικής) μέσα από τη συγκριτική μελέτη αντιπροσωπευτικών μνημείων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Αναστασιάδης, Γ. & Χεκίμογλου, Ευ. (2001). *Η 'χαμένη' Εγνατία της Θεσσαλονίκης*. University Studio Press, Θεσσαλονίκη.
 2. Βελένη-Αδάμ, Π. (2001). *Θεσσαλονίκη, νεράιδα, βασίλισσα, γοργόνα*. Εκδόσεις Ζήτρος-9,58 FM, Θεσσαλονίκη.
 3. Γκοσινί, Ρ. & Σαντιέ, Ζ.Ζ. (1978). *Ο μικρός Νικόλας διασκεδάζει*. Εκδόσεις Τεκμήριο, Αθήνα.
 4. Γούναρης, Κ. (1997). *Σχέδια από τη Θεσσαλονίκη*. Ιανός, Θεσσαλονίκη.
 5. Γρηγορίου, Αλ. & Χεκίμογλου, Ευ. (2008). *Η Θεσσαλονίκη των περιηγητών 1430-1930*. ΕΜΣ-Μίλητος, Θεσσαλονίκη.
 6. Ζαφείρης, Χ. (1997). *Θεσσαλονίκης Εγκόλπιον*. Εξάντας, Αθήνα.
 7. Καραβασίλη, Μ. & Μικελάκης, Ε. (1999). Πολιτιστικές διαδρομές. Προς μια ερμηνευτική του 'πολιτισμικού τοπίου' με αναπτυξιακή προοπτική. *ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ* 71, σσ. 82-86.
 8. Κουρκουτίδου-Νικολαΐδου, Ε. & Τούρτα, Α. (1997). *Περίπατοι στη Βυζαντινή Θεσσαλονίκη*. Εκδόσεις Καπόν, Αθήνα.
 9. Κύρδη, Κ. (2011). Από τα εκπαιδευτικά προγράμματα στις πολιτιστικές διαδρομές: ένα βήμα μετά, στο *Παιδί και εκπαίδευση στο μουσείο. Θεωρητικές αφηρηρίες, Παιδαγωγικές πρακτικές*, επιμ. Δ. Κελεσοπούλου, Πατάκης, Αθήνα.
 10. Παπαγιαννόπουλος, Απ. (χ.χ.). *Μνημεία της Θεσσαλονίκης*. Ρέκος, Θεσσαλονίκη.
 11. Παπαγιαννόπουλος, Απ. (χ.χ.). *Ιστορία της Θεσσαλονίκης*. Ρέκος, Θεσσαλονίκη.
 12. Σβορώνου, Ε. (2006). *Θεσσαλονίκη*. Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού – Ερευνητές, Αθήνα.
 13. Τουράτσογλου, Ι. (1996). *Μακεδονία. Ιστορία, Μνημεία, Μουσεία.*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα.
 14. Τσακτσίρα, Λ., Παπανθίμου, Κ., Μάντζιου, Γ., & Καλογήρου, Ν. (2003) *Θεσσαλονίκη. Η πόλη και τα μνημεία της*. Μαλλιάρης Παιδεία, Θεσσαλονίκη.
 15. Χατζή, Γ. (1997). *Θεσσαλονίκη. Οδηγός για παιδιά*. Κέδρος, Αθήνα. Συλλογικά Έργα – Αρχαιολογικοί Οδηγοί
1. *Byzantine churches of Thessaloniki*. ΥΠΠΟ-Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη.
 2. *Βυζαντινά και μεταβυζαντινά μνημεία της Θεσσαλονίκης*. (1997). Επιμ. Ναλμπάντης Δ. Ρέκος, Θεσσαλονίκη.
 3. *Η αναστήλωση των βυζαντινών και μεταβυζαντινών μνημείων στη Θεσσαλονίκη*. (1985). Κατάλογος έκθεσης. ΤΑΠ, Αθήνα.
 4. *Η Θεσσαλονίκη στα χαρακτηριστικά από τον 15^ο έως τα τέλη του 19^{ου} αι.* (1998). Λεύκωμα. Δήμος Θεσσαλονίκης-ΚΙΘ, Θεσσαλονίκη.
 5. *Μνημεία οθωμανικής περιόδου Θεσσαλονίκης*. ΥΠΠΟ-Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη.
 6. *Μνημεία της Θεσσαλονίκης*. Μόλχο, Θεσσαλονίκη.
 7. *Σχέδια από τη Θεσσαλονίκη*. (2007). Επιμ. Παπαράλλης, Γ. Ιανός, Θεσσαλονίκη.
 8. *Τοις Αγαθοίς Βασιλεύουσα Θεσσαλονίκη. Ιστορία και Πολιτισμός*. (1997). Επιμ. Χασιώτης, Ι.Κ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη.